

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΗΣ

Ἀπόδοση στὰ Νεοελληνικά Κώστα Βάρναλη

24 Ξυλογραφίες - Ἔκδοση Ἀ. Τάσου

«... Ἡ «Λυσιστράτη» ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς συνθετικῆς τελειότητος καὶ τῆς ἰσορροπίας μέσων καὶ σκοποῦ μπορεῖ νὰ σταθεῖ δίπλα στὸ σοφό-κλειο δρᾶμα. Ἡ σκηνὴ τοῦ ὄρκου τῶν γυναικῶν, τοῦ ἐρωτικοῦ παιχνιδιοῦ Μυρρίνης-Κινησία, τῆς λιποψυχίας τῶν ἀντάρτισσων καὶ στὸ τέλος ἡ θαυμαστὴ νοθεσία τῆς Λυσιστράτης πρὸς τοὺς ἐμπόλεμους Ἀθηναίους καὶ Σπαρτιάτες, εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀριστουργηματικὰ κατορθώματα τοῦ δημιουργικοῦ Λόγου».

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

ΣΧΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΥ 33,5 x 25 ΕΚ / Μ.

ΧΑΡΤΙ "GLASTONBURY ANTIQUE LAID" ΑΓΓΛΙΑΣ

ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΧΙΛΙΑ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΑ ΑΠΟ 1-1500

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ. ΑΘΗΝΑ

ΓΙΑ ΤΙΣ 24 ΕΓΧΡΩΜΕΣ ΞΥΛΟΓΡΑΦΙΕΣ ΧΑΡΑΧΤΗΚΑΝΕ
110 ΠΛΑΚΕΣ ΣΕ ΠΛΑΓΙΟ ΞΥΛΟ

**Η ΕΚΔΟΣΗ ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ
ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ
ΠΟΙΗΤΗ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΟ
ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ**

ANABASIS OF XENOPHON

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ LIMITED EDITIONS CLUB, ΝΕΑΣ ΥΟΡΚΗΣ
1500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ — ΔΕΝ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Με τὸν ποιητὴ Δημήτρη Παπαδίτσα συναντηθήκαμε στὸ Μεσσηνιακὸ Νότο τὸ 1970.

Μέρες σκοτεινὲς μὲ ἄγνωστο τὸ μέλλον τοῦ τόπου μας κι ἀκόμα πὸ ἄγνωστο τὸ δικό μας μέλλον...

Ἀπέναντί μας ὁ Μεγάλος Ταῦγετος καὶ μπροστά μας ἡ ἀπεραντοσύνη τῆς θάλασσας. Ἡ ποίηση καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ τὰ εἰρήσματά μας στὴ ζωὴ. Σ' αὐτὸν τὸν φιλόξενο Νότο ὁ ποιητὴς εἶδε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν «Ἀνάβαση» κι ἔγραψε τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ.

A. T.

Τὸ 1969 βγήκε σ' ἓνα πανόδετο καλλιτεχνικὸ τόμο μεγάλου σχήματος ἡ Κύρου Ἀνάβαση τοῦ Ξενοφῶντα στὴν κλασσικὴ τῆς ἀγγλικῆς μετάφραση τοῦ Henry G. Dakyns καὶ μ' ἓναν ἑφτασέλιδο πρόλογο τοῦ Robert Payne. Ἡ ὅλη στοιχειοθετικὴ καὶ βιβλιοδετικὴ ἐργασία, ποὺ ἦταν τὸ προϊόν τοῦ Ἐργοστασίου Γραφικῶν Τεχνῶν «ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ», εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐμπλουτισθεῖ ἡ ἐλληνικὴ τυπογραφία μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιολογότερα ἐπιτεύγματά της τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ὀλοκληρώνει τὴν ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ δίνει δύναμη καὶ κάποια, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, αὐτοτέλεια ἀνάμεσα στὰ ἀναρίθμητα βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς σύγχρονης τυπογραφίας, ἐλληνικῆς ἢ ξένης, δὲν εἶναι μόνο οἱ 37 μικρὲς καὶ μεγάλες ξυλογραφίες ποὺ συνοδεύουν τὰ κεφάλαια τῆς Ἀνάβασης, χαραγμένες ἀπὸ τὸν ἑλληνα χαρακτὴ Τάσσο, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη καλλιτεχνικὴ ἐποπτεία τῆς ἔκδοσης κι ἀκόμα ἡ ἐκλογή καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὑλικῶν της (χαρτί, πανί, χρώματα, μελάνι, βιβλιοδετικὰ) ἀπὸ τὸν ἴδιο αὐτὸν κορυφαῖο μας Καλλιτέχνη. Στὸ τέλος μένει ἡ ἐντύπωση

ἐνὸς χειροποίητου βιβλίου, παρ' ὅλο ποὺ χρησιμοποιήθηκαν τὰ τέλεια μηχανήματα ἐνὸς σύγχρονου Ἐργοστασίου Γραφικῶν Τεχνῶν. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ βιβλίο τῆς Ἀνάβασης θὰ πρέπει νὰ ἐνσωματωθεῖ στὸ καθαρὰ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Τάσσο, ὅπως καὶ παλαιότερα οἱ χαρακτηριστικὲς παραστάσεις του ποὺ συνόδεψαν τὴν μετάφραση τοῦ Ἄσματος Ἀσμάτων ἀπὸ τὸ Σεφέρη. Τὸ κλασσικὸ κείμενο τοῦ Ξενοφῶντα μετατοπίζεται ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τοῦ χώρου στὸν καλλιτεχνικὸ καὶ ἀπὸ κάποια ἄποψη στὸ «μυθολογικόν», στὸ χῶρο δηλαδὴ ὅπου τὸ διασπασμένο καὶ ἀποδυναμωμένο σύγχρονο πνεῦμα βρίσκει τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐνδυνάμωσή του: Στὸ μυθολογικὸ χῶρο τῆς Τέχνης καὶ τῆς διανόησης τῶν Ἑλλήνων.

Στὴν Κύρου Ἀνάβαση ὁ Ξενοφῶντας ἐξιστορεῖ τὴν ὁμαδικὴ «ὀδύσσεια» τῶν δεκατριῶν χιλιάδων ἐλλήνων μισθοφόρων τοῦ Κύρου, ποὺ ξεκίνησαν μαζί μὲ τὶς ἑκατὸ χιλιάδες ὁμοεθνεῖς του ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὶς Σάρδεις, μὲ σκοπὸ νὰ φτάσουν στὴν Περσία καὶ νὰ κυριέψουν τὸ θρόνο τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἄρταξέρξη. Ὑστερα ἀπὸ ἐξάμηνη πορεία ἑφτα-

σαν κοντά στη Βαβυλώνα, στα Κούναξα, όπου οί Μύριοι δηλαδή οί Έλληνες μισθοφόροι, συγκρούστηκαν με τὸ δεκαπλάσιο βαρβαρικό στρατὸ τοῦ Ἄρταξέρξη καὶ τὸν συνέτριψαν. Στὴν κρίσιμη αὐτὴ μάχη, πού ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, δηλαδή ὁ ξολοθρεμὸς τοῦ Ἄρταξέρξη, εἶχε σχεδὸν ἐπιτευχθεῖ, ὁ Κύρος σκοτώθηκε. Οἱ ὀλιγάριθμοι Έλληνες ἂν καὶ νικητὲς βρέθηκαν σὲ ἀπελπιστικὴ κατάσταση, περικυκλωμένοι ἀπὸ τὰ ἐκδικητικὰ στίφη τοῦ Ἄρταξέρξη. Ἡ ἐγκατάλειψή τους ἀπὸ τοὺς πρώην συμμάχους τους μέσα σ' ἓνα ξένο καὶ ἐχθρικότατο περιβάλλον στὴν καρδιὰ τῆς Περσίας, οἱ διαπραγματεύσεις τους γιὰ μιὰ ἀνακωχή μετὸν πανοῦργο σατράπη Τισσαφέρνη, ἡ σφαγὴ τῶν στρατηγῶν τους πού ἔπεσαν θύματα τῆς δολιότητος καὶ τῆς ἐπιπορκίας του, ὅλα αὐτὰ ἀποτέλεσαν τὸν τραγικὸ ἐπίλογο μιᾶς ἐκστρατείας, πού γι' αὐτοὺς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὑλικὸ κέρδος εἶχε ἴσως σὰν ἄλλο κίνητρο τὸν ἐνοφθαλμισμὸ στὸ σκοτεινὸ δέντρο τῆς Ἀσίας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, πού μόλις εἶχε καταλυθεῖ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες. Στὰ ὑπόλοιπα πέντε βιβλία τῆς Ἀνάβασης ταιριάζει καλύτερα ὁ γενικὸς τίτλος «Κάθοδος τῶν Μυρίων». Ὁ Ξενοφώντας, ὁ μαθητὴς αὐτὸς τοῦ Σωκράτη πού ἀκολούθησε τοὺς Έλληνες στὴν ἐκστρατεία, ἀναδείχθηκε μετὰ τὰ πνευματικὰ καὶ σωματικὰ του χαρίσματα σὲ ἀρχηγό, γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσει ἀνάμεσα ἀπὸ ἄγριους ἐπιθετικὸς λαοὺς καὶ ἀπὸ κακοτράχαλες χῶρες, στὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, στὴν Τραπεζοῦντα, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὕστερα ἀπὸ πολλὰς ἄλλες περιπέτειες, στὴ Θράκη καὶ ξανὰ πίσω στὴν Πέργαμο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γιὰ ἓνα καινούριο ξεκίνημα.

Καθὼς ξεφύλλιζα τὴ θαυμάσια ἐκείνη ἐκδοσὴ τῆς Ἀνάβασης, μέσα μου γινόταν μιὰ συναίρεση τῶν ἀφηγηματικῶν στοιχείων τοῦ Ξενοφῶντα σὲ λιτὲς καὶ δυναμικὲς παραστάσεις τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Τάσσου. Ἡ κάθε παράσταση μετὰ ὀδηγοῦσε μετὰ σὲ αὐθαίρετα ἴσως συμπεράσματα, πού μοῦ ἦταν ὅμως ἀπαραίτητα γιὰ νὰ συλλάβω τὴ μυστηριακὴ ὄραση ἐνὸς καλλιτέχνη. Αὐτὴ τὴν ὄραση θὰ μπορούσα νὰ τὴν πῶ «συγκλίνουσα», καθὼς τὴ βλέπω νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ ἀπέραντους ὀρίζοντες καὶ νὰ καταλήγει σὲ κάποιο στέρεο καὶ ἀδιαίρετο σημεῖο. Ἐδῶ αὐτὸ τὸ «ἀδιαίρετο σημεῖο» εἶναι ἡ κάθε μιὰ χαρακτηριστικὴ φιγούρα πού πίσω της ἐκτείνεται ἡ ἀπε-

ραντοσύνη τῆς καλλιτεχνικῆς ὄρασης καὶ βρίσκειται σ' ἄμεση σχέση μετὰ τὴν περιέργη «κυκλικὴ ὀδύσσεια» τῶν Μυρίων. Ὁ ὄρθιος πολεμιστῆς ἀριστερά, στὸν ἐσωτικὸ τοῦ βιβλίου, ἐνῶ παίρνει τὴ θέση μιᾶς προμετωπίδας (μότο) σ' ἓνα κείμενο, εἶναι συγχρόνως ὄλο τὸ συναισθηματικὸ ἀπόσταγμα ἐκείνης τῆς περιπέτειας τῶν δέκα χιλιάδων Ἑλλήνων. Τὰ λεπτὰ καὶ νευρώδη πόδια εἶναι προσαρμοσμένα γιὰ ἐπερχόμενες ἀτέλειωτες πορεῖες. Ἡ ματιὰ τοῦ πολεμιστῆ καὶ τὰ τρία δόρατα πού κρατᾷ στὸ δεξιὸ χέρι βρίσκονται στὴν ἴδια παράλληλη κατεύθυνση, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου καὶ τραβάει πρὸς τὰ ὑψίπεδα τῆς ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας. Τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατιέται σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπ' τὸ πρόσωπο σκιάζοντας τὸν ἥλιο. Ἡ ὄλη κίνησις τοῦ πολεμιστῆ βρίσκεται σὲ τέλειο συσχετισμὸ μετὰ τὴ βινιέτα τοῦ πουλιοῦ πού στολίζει τὸν ἀντικρυνὸ ἐσωτικὸ. Δὲν ἔχει τίποτα ἀπὸ τὸ ὄνειρικὸ στοιχεῖο πού ἐπικρατεῖ στὸν ὀρθόστητο πολεμιστῆ. Ἐδῶ τὸ πουλι εἶναι τὸ ἀπογυμνωμένο ἔνστιχτο πού μπῆκε στὸ σίγουρο καὶ ἀκατανίκητο δρόμο του καὶ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μετὰ τὰ ἀκίνητα ἀκόμα πόδια τοῦ ἀνθρώπου. Χωρὶς νὰ τὸ θέλω πηγαίνω στὴν τελευταία σελίδα τοῦ βιβλίου, ὅπου σὲ μιὰ μικρὴ ἐγχρωμὴ ξυλογραφία περιγράφεται μετὰ τὸ θαυμασιότερο τρόπο ἡ σύγκρουσις σώμα μετὰ σῶμα ἐνὸς Έλληνα καὶ ἐνὸς Πέρση. Ἄν ἡ πρώτη ξυλογραφία τοῦ ὀλόρθου πολεμιστῆ καὶ ἡ βινιέτα τοῦ πουλιοῦ πῆραν τὴ θέση τῆς προμετωπίδας τοῦ βιβλίου, ἡ τελευταία δὲν παρασταίνει ἓναν ἐπίλογο ἢ μιὰ κατακλείδα. Ὅπως τὸ κείμενο τῆς Ἀνάβασης, ἔτσι καὶ ἡ μεταγλώττισή του σὲ χαρακτηριστικὰ ἀπεικονήσεις ἐξελίσσονται πάνω σ' ἓναν ἀτέρμονα κύκλο πού ἄρχισε καὶ πού δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ τελειώσει. Ἄν πλάϊ σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τριανταεφτά ξυλογραφίες πού περιέχει τὸ βιβλίον μοῦνε ὀλιγόστιχες περιλήψεις τῶν κεφαλαίων τῆς Ἀνάβασης, τότε ὄλο τὸ κείμενο τοῦ Ξενοφῶντα ξετυλίγεται στὴ μνήμη μας μετὰ ὅλες του τὶς λεπτομέρειες. Ὁ Τάσος πέτυχε μετὰ τὰ λιτότερα μέσα, τὸ ξύλο καὶ τὴ χαραγὴ, ὅπως ὁ ποιητὴς μόνο μετὰ τὸ χαρτὶ καὶ τὸ μολύβι, νὰ ξαναδιηγηθεῖ στὴ βουβὴ εἰκαστικὴ γλῶσσα ἐκείνη τὴ δραματικὴ ἐποποιία τῶν Μυρίων.

Στὴν εἰκονογράφηση τοῦ βιβλίου ὁ κορυφαῖος μας αὐτὸς Καλλιτέχνης ὄχι μόνο διάβασε καὶ ἀφομοίωσε τὴν Ἀνάβασι σὲ κάθε τῆς λεπτο-

μέρεια, αλλά κατόρθωσε τελικά να συμπυκνώσει σε χαρακτηριστικές γραμμές κι επιφάνειες την αφήγηση. Οί Μύριοί του δεν είναι ή «τυχοδιωχτική εκείνη πανσπερμία» — όπως την είπαν — των Ελλήνων, που βρέθηκαν αποκλεισμένοι από τα βάρβαρα στίφη μέσα στη διχάλα του Τίγρη και του Ευφράτη. Είναι εκείνοι που μερικές δεκαετίες αργότερα θα ξαναπάρουν τον ίδιο δρόμο και θα πάνε πέρα απ' τα Κούναξα, ως τις Ίνδιες, μεταβάλλοντας κάθετο το βαρβαρικό σε ελληνικό και κάθε ελληνικό σε πανανθρώπινο όνειρο.

Οί ξυλογραφίες του Τάσσου και ιδιαίτερα τα πρόσωπα και τα χέρια που απεικονίζουν, δίνουν την εντύπωση ότι ξεκινάνε από κάποιο βάθος κι ότι ολόενα έρχονται καταπάνω μας, σταματάνε σε κάποια απόσταση, σαν για να μεταδώσουνε τα μυστικά τους, κι ύστερα συνεχίζουνε το δρόμο τους μέσα μας, ανοίγοντας σκληρούς διάδρομους στο δικό μας περιεχόμενο. Το βάθος αυτό θα έχει κάποια σχέση με τη διασταύρωση της μνήμης σαν ιστορία της «πικρής ρωμιοσύνης» του είκοστού αιώνα, με τη διακοπτόμενη γραμμή των έρειπίων και των σπασμένων αγαλμάτων, που κάθε τόσο αποκάλυπτουν οί ανασκαφές στα σπλάχνα της παμπάλαιης γης που στεφανώνει τη Μεσόγειο. Τα χαρακτηριστικά του πρόσωπα έχουν κάτι το γεώδες. 'Απ' τα μάτια τους το βλέμμα δεν εκτοξεύεται πίδακας, αλλά αναβρύζει ακατάπαυστα και σιγά.

Είναι ένα βλέμμα δυσπόστατο: βλέμμα βυζαντινής αγιογραφίας και βλέμμα αγάλματος της 'Αττικής. Το ένα ελευθερωμένο από το ρυθμό του γήινου κόσμου γίνεται το όργανο μιας θεϊκής αποκάλυψης, το άλλο καθώς τελειώνει στο σκληρό χιτώνα του ματιού, πισωδρομεί προς τις χθόνιες δυνάμεις της ελληνικής όμορφιάς, στις άφειτρες του. Όταν πριν από δύο ή τρία χρόνια για πρώτη φορά βρέθηκα στο εργαστήριο του Τάσσου στο Πεταλίδι, περιτριγυρισμένος από ένα πλήθος χαραγμένες πάνω σε χοντρές τάβλες ανθρώπινες φιγούρες, είχα την εντύπωση πως με περιτριγύριζαν λυπημένοι άγγελοι κι ως κράταγαν μυδράλια κι ως ήταν άλλοι μπερδεμένοι σε συρματοπλέγματα σύγχρονων στρατοπέδων. Έτσι καθώς ήταν συναγμένες εκείνες οί φιγούρες όλόρθες ή μιιά πλάι στην άλλη, μοιάζανε με απομεινάρια των Μυρίων του Ξενοφώντα, που ξεκίνησαν από κάποια σύγχρονα Κούναξα, πέρασαν από απόκριμες χώ-

ρες Καρδούχων και 'Αρμένιες και κατέβηκαν εδώ, στην άνθισμένη αυτή έρημιά της Μεσσηνίας. Μέσα απ' τα άνεμοδαρμένα μεγάλα παράθυρα του εργαστηρίου άγναντεύανε τη θάλασσα, διψασμένες μορφές για ελευθερία και πατρίδα. 'Αν οί Μύριοι μπήκαν στα πλοία κι από την Τραπεζούντα σκορπίστηκαν άνώνυμοι στην άντικρυνή άκτή, οί χαραγμένες πάνω στα ξύλα μορφές του Τάσσου μέναν εδώ ακίνητες, λυπημένες και άτρωτες από τη σύγχρονη βαρβαρότητα, περιμένοντας κάποιο πλοίο να τις διαπαιρώσει κι αυτές σε κάποια «άλλη» άκτή. Στο Πεταλίδι κατάλαβα ότι ό σεμνός αυτός καλλιτέχνης που κάνει ένα απ' τα δυσκολότερα υλικά, το νεκρό κι άλύγιστο ξύλο, να ζωντανέψει και να γίνει πιό μαλακό κι από κερί, δεν τελειώνει στην «εντύπωση» ή στο αποτέλεσμα μιās καλλιτεχνικής ροπής ή μιās όποιασδήποτε αισθητικής άνάπλασης του πραγματικού, αλλά πάει πιό πέρα. 'Αφού δαμάσει το ξύλο μεταβάλλοντάς το από υλικό μιās τεχνικής σε συστατικό όνειρου και μνήμης, μās το παραδίνει μιιά όλάκαιρη ύπαρξη, μιιά γυμνή πραγματικότητα γιομάτη δράση, ιστορία και πεπρωμένο. 'Ο Τάσσος είναι ένας Καλλιτέχνης-Δημιουργός, άκόμα κι όταν εκείνο που απεικονίζει είναι προετοιμασμένο από την έμπειρία μας για τη φαντασία και τη νόσή μας. Αυτό το συνειδητοποιεί κανείς στο άνεπανάληπτο χαρακτηριστικό πορτραίτο του Σαίξπηρ, που τυώθηκε πριν μερικά χρόνια στο περιοδικό «ΘΕΑΤΡΟ» του Κ. Νίτσου. Κι άκόμα το συνειδητοποιεί πιό άμεσα στις τριανταεφτά ξυλογραφίες του της 'Ανάβασης του Ξενοφώντα. 'Εδώ όπως είδαμε άναπαρασταίνονται σκηνές από την τραγική έποποιία των Μυρίων, όπου το ιστορικό, το ποιητικό, το δραματικό στοιχείο και άκόμα ή συμβολικότητα και ή διδαχή, ένώνονται όλα, τότε σε μιιά κίνηση και τότε σ' ένα μάτι μεγάλο όσο το στρογγυλό άνοιγμα του πολεμικού κράνους, τότε σε έφτά χέρια κρεμασμένα από άλαγμούς ή άπολιθωμένα στις χειρολαβές των άσπίδων. Οί περιγραφές των προσώπων και των σωμάτων είναι έκπληκτικά φωτεινές. Οί μαύρες γραμμές και οί μαύρες επιφάνειες της ξυλογραφίας που δίνουν το φωτεινό αποτέλεσμα δεν είναι πιιά μαύρες, όπως δεν είναι μαύρες οί σκιές του ελληνικού μεσημεριού.

ΤΟ ΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝ

Μετάφραση
ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΕΦΕΡΗ

Ευλογραφίες - Έκδοση
Α. ΤΑΣΣΟΥ
1965

Τὸ «ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ» κυκλοφόρησε σὲ πεντακόσια ἀντίτυπα, ἀριθμημένα ἀπὸ τὸ 1-500. Ἐξαντλήθηκε σὲ ἕξι μέρες. Τὰ πρῶτα ἐξήντα ἀντίτυπα εἶναι ὑπογραμμένα ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ τὸν καλλιτέχνη.

...Τὸ Ἄσμα βλάστησε, ὅπως εἶναι φανερό, ἀνάμεσα σ' ἓνα ποιμενικὸ λαό, τὸ λαὸ τῆς Παλαιστίνης· εἶναι ἓνα γαμήλιο τραγούδι. Τὰ πρόσωπα ποὺ μᾶς παρουσιάζει εἶναι ἡ Νύφη, ὁ Ἄντρας, — τοὺς ὑποδύονται ἴσως δύο πρωταγωνιστές — καὶ ὁ χορὸς ἀπὸ γυναῖκες ἢ καὶ ἄντρες. Τοῦτος χωρίζεται κάποτε σὲ δύο ἡμιχόρια ποὺ ρωτοῦν καὶ ἀποκρίνονται (λ.χ. VIII, 9). Ὁ ρυθμὸς, τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, περισσότερο ἀπὸ τὸ λογικὸ συνειρμό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει κανεὶς πάρα πολλὰς ἀπαιτήσεις, μᾶς δείχνει πὼς τὸ ἔργο ἀπαρτίζεται ἀπὸ διάφορες μονάδες μὲ λίγο-πολὺ κυμαινόμενα ὄρια. Ἀκολουθήσα τὰ χωρίσματα τοῦ 1 σὲ ἓνα προανάκρουσμα καὶ ἕξι τραγούδια, μὲ μιὰ παραλλαγή στὸ τελευταῖο μέρος.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

ΤΟ ΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΩΝ

ΒΗΜΑ

4 Νοεμβρίου 1965

ΤΟ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ τυπωμένο βιβλίο, το παρουσιασμένο (στο σύνολο και στις λεπτομέρειες) με λεπτότητα και ευσυνείδηση, είναι χωρίς αμφιβολία δείκτης προχωρημένου πολιτισμού. Στις κορυφαίες ώρες της πνευματικής ιστορίας όλων των λαών το άνθισμα φαίνεται καθαρά στην τέχνη του βιβλίου. Είναι πολύ ευχάριστο ότι τώρα τελευταία και στην Ελλάδα γίνονται εξαιρετικές καλλιτεχνικές εκδόσεις. Έκλεκτοί καλλιτέχνες επιδίδονται σ' αυτό το είδος την εργασία, και το έντυπο αρχίζει να σημειώνει στον τόπο μας μιὰ πρόοδο (από την άποψη της εμφάνισης) που τιμά τον πολιτισμό μας. Έχω υπ' όψη μου μιὰ πρόσφατη έκδοση που είναι χάρμα των ματιών. Πρόκειται για το «Άσμα Άσμάτων», μετάφραση Γιώργου Σεφέρη, που έχει τυπωθή με τήν προσωπική επιμέλεια του χαράκτη Τάσσου. Μεγάλο σχήμα, τυπογραφικοί χαρακτήρες άπλοοί, κομψοί, χωρίς εκζήτηση, «πίεση» ισότονη και ισομερής, κατανομή του κειμένου στην κάθε σελίδα άνετη — και πάνω από όλα 7 όλοσέλιδες ξυλογραφίες του Τάσσου λαμπρές, που δεν διακοσμούν έξωτερικά, αλλά ουσιώνουν γραφικά το άρχαιο εβραϊκό έρωτικό τραγούδι. Οί εικόνες, εμπνευσμένες από το κείμενο, συγκεντρώνουν και σε πολλά σημεία άποκορυφώνουν τὰ χαρακτηριστικά τής τέχνης του Τάσσου... Κάποτε πρέπει να μᾶς δείξη ό Τάσσος τὰ ίδια τὰ «ξύλα» που βασάνει με τό κοπίδι του για να φέρη στο φῶς αὐτές τίς μορφές. Είμαι βέβαιος ότι θά έχη και άπ' αὐτήν τήν άποψη πολύ ενδιαφέρον ή δουλειά του.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

«Άναζητοῦσα ένα κείμενο, που θά μου ἄρεσε και θά με έκανε να ασχοληθῶ μαζί του. Ό Γιώργος Σαββίδης μου ανέφερε σε μιὰ κουβέντα μας πῶς ό Σεφέρης — πρεσβευτής ακόμα στο Λονδίνο —, είχε μεταφράσει τό «Άσμα Άσμάτων». Η ιδέα με ένθουσίασε. Έγραφα στον ποιητή, μου έστειλε άμέσως τό κείμενο και όταν τό διάβασα με συνήπασε. Είχα βρει τό βιβλίο που άναζητοῦσα».

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΨΥΡΡΑΚΗΣ

ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ 15 Όκτωβρίου 1965

ΒΗΜΑ

15 Όκτωβρίου 1965

Ό Τάσσος είχε από αρκετό ἤδη καιρό τήν ιδέα να καταπιастή με τό Άσμα. Όχι μόνο διακοσμητικά — δηλαδή να τό εικονογραφήση. Να καταπιастή — σαν προσωπικό του «μεράκι» — με τήν ὅλη έκδοσή του, από τήν αρχή μέχρι τό τέλος. Πριν από 4 περίπου χρόνια έμαθε ότι ό Γιώργος Σεφέρης — που βρισκόταν τότε στο Λονδίνο — είχε μεταφράσει ἤδη τό ποιητικό αυτό άριστοῦργημα, φρόντισε λοιπόν να έρθη σε έπαφή μαζί του. Άποτέλεσμα ἦταν να άρχίσουν οι σχετικές συνεννοήσεις, που γρήγορα κατάληξαν στην ὀριστική συμφωνία.

Άπό τή στιγμή εκείνη ό Τάσσος πήρε επάνω του ὅλη τήν εϋθύνη. Και από τό δρόμο που άκολούθησε στη δουλειά του φαίνεται ότι κατάλαβε πολύ γρήγορα τό μέγεθος τής εϋθύνης αὐτής.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΙΚΟΝΕΣ

29 Όκτωβρίου 1965

Κυριολεκτικά φιλολογικό γεγονός μονιμώτερης σημασίας για τὰ ελληνικά γράμματα είναι ή έκδοση του «Άσματος Άσμάτων», σε μετάφραση Γιώργου Σεφέρη και σε περιορισμένο αριθμό αντίτυπων, 500 αριθμημένα, από τὰ ὅποια τὰ 60 πρῶτα είναι εκτός έμπορίου. Ένα θαυμάσιο σε καλαισθησία βιβλίο, μεγάλου σχήματος 34x25, με ἑπτὰ ξυλογραφίες του χαράκτη Τάσσου που έπωμίσθηκε και τήν οικονομική εϋθύνη τής έκδόσεως, προσφέρει στη γλώσσα μας ένα από τὰ ὄραιότερα ποιήματα όλων των λαών και όλων τῶν εποχῶν.

ΝΕΑ

15 Όκτωβρίου 1965

Τό «Άσμα Άσμάτων», που τήν ὑπαρξη και τήν αξία του ελάχιστοι Νεοέλληνες γνωρίζουν, πρόκειται να κυκλοφορήση σε λίγες μέρες σε μιὰ νέα έκδοση, που αληθινά αποτελεί καύχημα για τό σύγχρονο ελληνικό πνεῦμα, αλλά και τή σημερινή ελληνική τέχνη. Πραγματικά, ὑπῆρξε τυχερό αὐτή τή φορά τό «Άσμα»: από τή μιὰ μεριά ή έξοχη ποιητική μετάφραση του Γιώργου Σεφέρη — από τήν ἄλλη οι ἀπόλυτα ταιριασμένες στο κείμενο και τό πνεῦμα αὐτῆς τής ποίησης ξυλογραφίες του Α. Τάσσου.

Και πάνω άπ' όλα, ὀλοφάνερο τό «μεράκι» να βγῆ ένα βιβλίο όχι για να βγῆ ένα βιβλίο, αλλά για να προσφερθῆ στο κοινό ένα ὑπέροχο από κάθε άποψη πνευματικό δῶρο.

Γ.Κ.Π.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ LIMITED EDITIONS CLUB, ΝΕΑΣ ΥΟΡΚΗΣ

Ευλογραφίες

Α. ΤΑΣΣΟΥ

Τόμοι 2

Έκδόθηκαν τὸ 1974 σὲ 1500 ἀντίτυπα,
ὕπογραμμένα ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη.
Δὲν κυκλοφόρησαν στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ «Πελοποννησιακὸς Πόλεμος» τοῦ
Θουκυδίδη εἶναι τὸ τρίτο βιβλίο ποὺ
εἰκονογράφησα μετὰ τὰ «Ἀργοναυτι-
κά» τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου καὶ τὴν
«Ἀνάβαση» τοῦ Ξενοφῶντα γιὰ τὶς
ἐκδόσεις «Limited Editions Club» τῆς
Νέας Ὑόρκης.

Ὁ «Πελοποννησιακὸς Πόλεμος» εἶχε
μία διαφορετικὴ τύχη ἀπὸ τ' ἄλλα δύο
βιβλία γιὰτὶ τὰ μὲν χρωματιστὰ ξύλα
τυπωθήκανε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν
ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ, τὸ ἄλλο βιβλίο
στὴν Ἀγγλία καὶ βιβλιοδετήθηκε στὴν
Ἀμερική. Ἡ διάσπαση αὐτὴ δὲν μοῦ
ἐπέτρεψε νὰ ἐλέγξω τὸ σύνολο τῆς
ἐκδόσης. Ἔτσι εἶδε τὸ φῶς τῆς δημο-
σιότητας ἓνα βιβλίο ποὺ δὲν ἐκφρά-
ζει τὶς ἀπόψεις μου καὶ τὴν αἰσθητικὴ
μου γιὰ τὴν τέχνη τοῦ βιβλίου. Τέλος
ὑπῆρξε τόση φθορὰ ἀντιτύπων ποὺ
μετὰ βίας ἔχω στὰ χέρια μου ἀπὸ ἓνα
ἀντίτυπο τῶν δύο τόμων ποὺ παρουσιάζ-
ονται σ' αὐτὴ τὴν Ἔκθεση.

Ἀπὸ τὸν Πρόλογο τοῦ Ἀ. Τάσσο στὴν Ἔκδοση «ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ»: 100 Χρόνια Γραφικὲς Τέχνες.

Ἡ δομὴ στὴν ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ εἶναι βασισμένη σ' ἓνα ἀνάλογο πνεῦμα παράδοσης καὶ ποιότητας. Μέσα στὴν τεράστια ἔκταση τοῦ χώρου τῆς, ποὺ κυριαρχεῖ ὁ ὑψηλὸς πυρετὸς τῆς παραγωγῆς τῶν ἑκατομμυρίων «τραβηγμάτων», ὑπάρχει μιὰ ἤσυχη γωνιά, μιὰ μικρὴ ἐπίπεδη τυπογραφικὴ μηχανή, ἓνα βαρὺ καὶ σίγουρο τραπέζι μ' ἓνα ἐντοπισμένο φωτιστικὸ σῶμα ἐπάνω του. Ἐδῶ τὰ νούμερα εἶναι, μὲ ἀντίστροφη ἔννοια, ἐντυπωσιακά. Πεντακόσια ἢ τὸ πολὺ χίλια πεντακόσια τραβηγμάτων. Ἄλλ' ὁμως, ὅσο μικρά εἶναι τὰ νούμερα, τόσο μεγάλη ἡ ποιότητα ποὺ κατὰ κανόνα ἀπευθύνεται σ' ἓνα διεθνὲς καὶ ἀπαιτητικὸ κοινό. Ἐδῶ ὑπάρχει ἡ μεσαιωνικὴ ἱεροτελεστία τοῦ ρυθμοῦ, μὲ χρόνους ξεχασμένους στὸ μακρινὸ παρελθόν. Ἐδῶ ἔχει καταλυθῆ κάθε ἐμπορικὴ σκέψη προκειμένου νὰ διατηρηθῆ ἡ παράδοση μὲ τὴν ἀκλόνητὴ δεοντολογία τῆς. Ἐδῶ συνειδητοποιεῖται καὶ καθαρίζει ἡ ἄποψη ὅτι στὶς γραφικὲς τέχνες ἡ σημασία τῶν λέξεων δὲν ἐπιδέχεται ἐρμηνεύεις, πολὺ περισσότερο δὲν ἐπιδέχεται παρερμηνεύεις καὶ ἀποκλείονται οἱ αἰρέσεις, παρὰ τὰ γοητευτικὰ τους ἀπρόοπτα. . .

Α. ΤΑΣΣΟΣ

ΓΚΑΛΛΕΡΙ ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

18 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1978

Γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς «Λυσιστράτης» πρόσφεραν τὴν πολύτιμη συνεργασία τους οἱ φίλοι μου: Ἀφορδίτη Παπαστεφάνου, Μιράν Ἰπλιζιάν κι ὁ Σταύρος Βλάχος ποὺ τύπωσε τὸ σύνολο τοῦ βιβλίου. Κι ἀκόμα ὁ Ἀνδρέας Σταθόπουλος ποὺ μὲ τὸν Γ. Ρούπα καὶ τὸ τμήμα ἀποπεράτωσης συνθέσανε καὶ βιβλιοδετήσανε ἄσπογα τὴν «Λυσιστράτη». Ὅλοι τους ἀνήκουν στὸ προσωπικὸ τῆς «ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ».

Ὀυσιαστικὴ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Μήτσου Μαρμὰ ποὺ ἐπεξεργάστηκε τὶς 110 πλάκες ξύλου ἀπὸ τὶς ὁποῖες τυπώθηκαν οἱ ἐγχρωμὲς ξυλογραφίες.

Πολύτιμη στάθηκε γιὰ μένα ἡ συμπαράστασή καὶ ἡ βοήθεια γιὰ τὴν ἔκθεση αὐτὴ τοῦ γραφίστα Σπύρου Καραχρήστου.

Εὐχαριστίες ὀφείλω στὴν κ. Τζούλια Δημοκοπούλου τῆς Γκαλλερί «Νέες Μορφές» γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ πρόσφερε γιὰ νὰ ξεπεράσω ἀτέλειωτες καὶ ἀπρόβλεπτες δυσκολίες μου γιὰ τὴν ἔκθεση.

Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλω στὸ Περιοδικὸ «Θέατρο» τοῦ Κώστα Νίτσου ποὺ περιέβαλε τὴν ἔκδοση τῆς «Λυσιστράτης» μὲ πραγματικὴ ἀγάπη.

Μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ κατὰ καιροὺς σημειώσεις μου

«Ἡ τέχνη τοῦ βιβλίου» εἶναι μιὰ ξεχασμένη στὸν τόπο μας ὑπόθεση. Κάθε φορὰ ποὺ ἐτοιμάζω ἓνα βιβλίο σκέφτομαι τὶς δημόσιες ἐναντίον μου ἐπιθέσεις ποὺ κατὰ κανόνα ξεκινᾶνε ἀπὸ καλοπροαίρετους καὶ ἀνίδεους ἀνθρώπους.

Θυμᾶμαι πάντα τὸ Γιώργο Σεφέρη ποὺ ἀκλόνητος σὰν δεχτήκαμε μύδρους γιὰ τὰ 500 ἀντίτυπα ποὺ τράβηξα γιὰ τὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων» νὰ μοῦ λέει: «Κι ὁμως εἶναι πολλὰ: ἐγὼ ὅταν τύπωσα τὴ «Στέρνα» τὴν τύπωσα σὲ 250 νομίζω ἀντίτυπα. . .». Τὸ μερὸς τοῦ Γιώργου Σεφέρη γιὰ τὸ καλὸ βιβλίο ἐκφράστηκε μιὰ φορὰ ὅταν μοῦ εἶπε «. . . ἂν δὲν εἴμουνα ποιητὴς θὰ ἤθελα νὰ εἴμουνα τυπογράφος. . .»

Καὶ τὸ δικό μου μερὰκι ἀξεπεράστο. Παιδεύομαι καὶ παιδεύω τὴν τυπογραφία, τὸ καλὸ χαρτί καὶ τὸ καλὸ μελάνι.

Τὸ ἄρωμα τοῦ τυπογραφικοῦ μελανιοῦ ἀσκεῖ βαθιὰ στὶς αἰσθήσεις μου μιὰ ἀσύλληπτη γοητεία. Ὅταν κυκλοφόρησα τὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων» πολλοὶ γράψανε ὅτι ὁ Γιώργος Σεφέρης κι ἐγὼ πλουτήσαμε. . . Κι ὁμως ἐγὼ πάντα περιμένω ἕναν ἐκδότη ποὺ θὰ θέλει νὰ πλουτίσει ἀμέσως καὶ νὰ μοῦ ἀναθέσει νὰ χαράξω 110 πλάγια ξύλα γιὰ ἓνα βιβλίο ὅπως λ.χ. τῆς «Λυσιστράτης», νὰ βρεῖ ἓνα χαρτί ἀξιόλογο καὶ φύλλο φύλλο νὰ τὰ περάσουμε ὅλα ἀπὸ τὸ μάτι στὸ χέρι κι ἀπὸ τὸ χέρι στὴν καρδιά καὶ μετὰ νὰ μετρήσουμε τὰ κέρδη μας γιὰ νὰ δοῦμε πόσο πλουσιώτεροι γίναμε. . .

Μία συγγραφεὺς ποὺ ἐκτιμῶ τὸ ἔργο τῆς ἀλλὰ καὶ τὴ γνώμη τῆς στὰ κοινὰ μοῦ καταλόγισε προδοσία πρὸς τὸ. . . λαὸ ἐπειδὴ τὰ βιβλία μου εἶναι πολυτελῆ. Θὰ τὰ προτιμοῦσε σὲ χασαπόχαρτο δηλαδὴ φτηνά. Ἡ γνώμη αὐτὴ μὲ γεμίζει αἰσιοδοξία γιὰ τὰ προβλήματα καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ μας ποὺ γλύτωσε ἀπ' ὄλες τὶς ἄλλες προδοσίες καὶ τοῦμινε μόνο ἡ δική μου μὲ τὰ. . . πολυτελῆ βιβλία.

Εἶναι πιά γιὰ μένα ἀθεράπευτὴ ἡ ἔλξη γιὰ τὴν «τέχνη τοῦ βιβλίου» καὶ σ' αὐτὸν τὸν τομέα προσπαθῶ νὰ ἐκφραστῶ μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο ἀγαπημένων ποιητῶν καὶ συγγραφέων παρ' ὅλο ποὺ πιστεύω ὅτι σπάνια μιὰ εἰκονογράφηση δὲν ἀποτελεῖ προδοσία τοῦ καιμένου.

Οἱ δάσκαλοι τῆς γενιάς μου Δημήτρης Γαλάνης, Γιάννης Κεφαλληνὸς καὶ Ἄγγελος Θεοδωρόπουλος μᾶς δίδαξαν τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ καλὸ βιβλίο καὶ τὴν πολύτιμη ἀξία τοῦ χαρτιοῦ ποιότητας. Ὅσο γιὰ τὴν τυπογραφία σὰν τέχνη τὴν τοποθέτησαν στὴ συνείδησή μας σὲ μεγάλην περιοπή. Ἀνῆκω σ' αὐτοὺς ποὺ μὲ τὰ διδάγματα αὐτὰ μαθήτησαν κοντὰ στὸν «ἐξ Ἰωαννίνων Τυπογράφου Ἰωάννη Γλυκῆ» ποὺ θεμελίωσε στὴν Βενετία τὸ ὕψος τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας δίνοντάς τῆς μεγάλες αἰσθητικὲς προεκτάσεις.

Μὲ ἀκατανίκητὴ ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ θὰ ἀναζητῶ πάντα ἓνα καλὸ χαρτί καὶ ἓνα συγγραφέα ποὺ μὲ ἀγάπη θὰ τυπῶν ἓνα ἔργο του καὶ μ' αὐτὸ στὰ χέρια μου θὰ ξεκινῶ γιὰ νὰ συναντήσω τοὺς ἐπικριτὲς μου ποὺ κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους θὰ κρατᾶνε στὰ χέρια τους τὸ λίθο τοῦ ἀναθέματος ἐναντίον μου. . .

Ἐμένα ὁμως θὰ μοῦ ἄρκει ἡ μυροδιά τοῦ τυπογραφικοῦ μελανιοῦ γιὰ νὰ συνεχίζω. . .

